

Byl Lao-c' taoistou? Kirklandova výzva

Was Laozi a Daoist? Kirkland's Challenge

Daniel D. NOVOTNÝ

Svatojánská kolej – vyšší odborná škola pedagogická,
Svatý Jan pod Skalou 1, 266 01 p. Beroun, Czech Republic
e-mail: danielnovotny@gmail.com

Abstrakt

Názory na historickou identitu Lao-c'ho a na vznik a výklad *Tao te tingu* se v průběhu dvacátého století silně rozrůznily. V tomto článku nejprve stručně představuji tradiční a modifikovaně-tradiční náhled na Lao-c'ho a *Tao te t'ing*. Poté se obšírněji věnuji genesi taoismu podle Russella Kirklanda. Tento americký badatel ve své knize *Taoism: The Enduring Tradition* (2004) syntetickým způsobem předkládá výsledky mnoha specializovaných studií, vedených historicko-kritickou metodou známou např. z biblické hermeneutiky. Kirkland hájí mj. následující čtyři teze: (1) Lao-c' je fiktivní osoba, (2) *Tao te t'ing* je výsledkem komplexního redakčního procesu, (3) *Tao te t'ing* je hromada přísloví, nikoli dílo jednotné vize, (4) taoismus jakožto identifikovatelné hnutí vznikl až v 5. stol. n.l. Přes výhrady, které vůči Kirklandovým tezím vyjádřuji v tomto svém článku, je třeba jeho knihu považovat za zásadně přínosnou výzvu pro všechny taoistické badatele.

Klíčová slova: *komparativní filosofie, podstata taoismu, historie taoismu, identita Lao-c', interpretace Tao te t'ingu, historicko-kritická metoda, Russell Kirkland*

During the twentieth century the views on the historical identity of Laozi and on the appearance and interpretation of *Dao De Jing* became increasingly diverse. In this article I first briefly introduce traditional and modified-traditional views on Laozi and *Dao De Jing*. Then I deal more thoroughly with the genesis of Daoism according to Russell Kirkland. In his book *Taoism: The Enduring Tradition* (2004) this American scholar presents in a synthetic way results of many specialized studies, applying the historical-critical method known, e.g. from the biblical hermeneutics. Kirkland defends, among other things, the following four theses: (1) Laozi is a fictitious person, (2) *Dao De Jing* is the result of a complex editorial process, (3) *Dao De Jing* is a bundle of proverbs, not the work of a unified vision, (4) Daoism as an identifiable movement emerged only in the 5th century AD. In spite of reservations expressed in my paper toward Kirkland's theses, it is necessary to consider his book as a substantially important challenge for all Daoist scholars.

Key words: *comparative philosophy, nature of Daoism, history of Daoism, identity of Laozi, interpretations of Dao De Jing, historico-critical method, Russell Kirkland*

道可道非恆道 ...

Vize, kterou lze uvidět, to není vize, která zůstává ...

... 玄之又玄 衆妙之門

... tohleto uchopit a zas a znova pochopit – to je ta brána ke všemu, pro naše oči ukrytému.

Tao te t'ing, kap. 1: Fellner (2007)

Byl Laozi¹ taoistou? Odpověď na tuto provokativní otázku závisí na tom, kdo vlastně Laozi byl a co je to vlastně taoismus. Podíváme se nejprve v krátkosti na tradiční odpovědi na tyto otázky a poté na odpověď jednoho z nejvýznamnějších současných „taologů“ Russela Kirklanda (z University of Georgia). Cílem této práce je přispět k hlubšímu náhledu do

¹ Pro přepis výslovnosti čínských jmen a znaků je dále použit tzv. standardní mezinárodní přepis čínštiny nazývaný *pinyin*.

podstaty taoismu v jeho historickém kontextu pomocí výkladu a stručného kritického zhodnocení Kirklandových převratných výzkumů.

A. Tradiční a modifikovaně-tradiční pojetí

K odpovědi na otázku, zda byl Laozi taoistou, je třeba podle tradičního pojetí přísně rozlišit mezi dvěma typy taoismů: filosofickým (道家 *dàojiā*) a náboženským (道教 *dàojiào*). Zatímco filosofický taoismus je nauka formulovaná Laozim (老子 *lǎozǐ*) a Zhuangzim (莊子 *zhuāngzǐ*) v Období válčících států, náboženský taoismus prý vznikl až o mnoho let později v 2. stol. n.l. Tyto dva taoismy spolu podle tradičních představ téměř vůbec nesouvisí. Zatímco filosofický taoismus je určen spíše intelektuálům a je zaměřen na osobní kultivaci a mysticko-filosofickou nauku, náboženský taoismus je záležitostí prostého a nevzdělaného lidu s jeho zálibou v pověrách, kněžích, liturgii, moralizování, atd.² Z hlediska tradičního pojetí je pak odpověď na otázku, zda je Laozi taoistou, zcela triviální:

P1: Filosofický taoista je (pravý) taoista.

P2: Laozi je první filosofický taoista.

Z: Laozi je (pravý) taoista.

Tradiční pohled na taoismus je dnes ve své vyhraněné podobě již víceméně překonán. Především se ukazuje, že mezi filosofickým a náboženským taoismem není zas tak hluboká propast, jak by se na první pohled zdálo.³ Toto nové povědomí o jednotě náboženského i filosofického taoismu, jehož kořeny sahají až k pračínskému šamanismu, lze nazvat *modifikovaně-tradiční pojetí*.⁴

Na existenci Laoziho mají ovšem zastánci modifikovaně-tradičního pojetí různý názor. Např. Ewa Wong se kloní k názoru, že Laozi je jakési „krycí jméno“ pro vícero osob.⁵ Marina Čarnogurská se naopak odvolává na řadu starších dokladů o Laozim, na jejichž základě o jeho existenci a autorství Dao De Jingu (道德經) nepochybuje.⁶ Každopádně, ať už byl Laozi opravdovou historickou osobou, jak se domnívá Čarnogurská, anebo spíše „skupinou osob“, jak se domnívá Wong, Dao De Jing je podle těchto autorů jedním z ústředních textů taoismu a Laozi je tedy zcela *evidentním* taoistou.⁷

² Přesvědčení o dvou naprosto nesouvisejících typech taoismu bylo na Západě převzato patrně od čínských osvícenců devatenáctého století, kteří podobně jako jejich západní kolegové měli odpor k lidovým náboženským projevům. Je ovšem možné, že tento názor byl převzat již dříve od průkopníků sinologie na Západě, totiž od jezuitských misionářů 17. a 18. století, kteří taktéž protěžovali osvícenský konfucianismus na úkor náboženských projevů taoismu.

³ Posun v chápání taoismu přineslo především autentické studium živých taoistických tradic. Studium těchto tradic bylo a je obtížné především díky jejich esoterickému charakteru. Jedním z nejvýznamnějších průkopníků těchto studií je Michael R. Saso (1978).

⁴ Dějiny taoismu lze podle tohoto pojetí rozdělit zhruba vzato do pěti období: (1) Šamanské počátky, (2) Klasické „filosofické“ období, (3) Náboženský taoismus, (4) Mystický a alchymistický taoismus, (5) Syntéza taoismu, konfucianismu a buddhismu. Viz Wong (1997).

⁵ „[Laozi je] všeobecně znám jako zakladatel taoismu ... pocházel ze státu Chu. Dao De Jing je prvním taoistickým textem a je jisté, že byl sepsán více osobami.“ (Wong 1997: 30). Zdálo by se, že si Wong odporuje v tom, že na jedné straně hovoří o šamanistických počátcích taoismu (viz předchozí poznámka), a na straně druhé nazývá Dao De Jing prvním taoistickým textem. Podle Wong je totiž šamanismus přítomen již v samotném textu Dao De Jingu.

⁶ Jedním z těchto (údajných) dokladů je text Wenzihho (文子), (údajného) učedníka Laoziho a autora hovorů s ním. (Čarnogurská 2009).

⁷ K tomu, co nazýváme *modifikovaně-tradiční pojetí*, se hlásí většina českých či do češtiny přeložených autorů, jako např. Kung a Ching (1988/1999: 135–194), Bondy (1977/1992: 62–79) či Král (2005: 113–149).

B. Kirkland: Historicko-kritické pojetí

V roce 2004 vydal americký badatel Russell Kirkland knihu *Taoism: The Enduring Tradition* (2004). Kirklandova kniha je specifická především tím, že uplatňuje vůči taoistické tradici striktní historicko-kritickou metodologii (podobná metodologie se prosadila např. v moderním biblickém bádání již mnohem dříve). Kirkland sice není prvním „taologem“, který takto postupuje, ovšem doposud byly historicko-kritické studie taoismu odborně a tematicky úzce specializované. Kirkland je pravděpodobně první, kdo předkládá výsledky historicko-kritických studií syntetickým způsobem a to ve formě, která je přístupná i nesinologům.⁸ Standardním prezentacím taoismu vytýká Kirkland ignorování historických daností a svévolnou sebe-projekci. Podle Kirklanda:

... skoro všichni badatelé, asijsí i západní, ... zastávali téměř do konce dvacátého století definici „taoismu“, která vylučovala téměř všechny taoistické myslitele posledních dvou tisíc let ... Tato definice nikdy nebyla předložena k diskusi a úvaze dnes žijícím taoistům. Můžeme si s úsměvem představit někoho, kdo „definuje křesťanství“ striktně na základě kanonických evangelií, ... aniž by vzal v úvahu Pavla nebo Nicejský koncil nebo Augustina nebo Luthera, prostě žádného křesťana minulosti či ... současnosti (Kirkland p. xvii)

Protože je Kirklandova argumentace vedena historicko-genetickým způsobem, ve výkladu jeho pozice budu postupovat také takto.⁹ Naší prvotní otázkou tedy je „Jak vznikl taoismus?“. Pomocí odpovědi na tuto otázku se chceme dobrat i odpovědi na otázky „Co je to taoismus?“ a „Kdo byl Laozi?“

C. Starověké „netaoistické kořeny“ taoismu

Filosofie ve smyslu komplexního, metodického a kritického zkoumání základních otázek reality a místa člověka v ní se v Číně naplno rozvinula v klasickém období¹⁰ – podobně jako v dalekém Řecku (Jaspers nazývá toto období „osou světových dějin“ 1953/1996). Naneštěstí se nám o této epoše čínské filosofie, přezdívané „období sta filosofických škol“ (諸子百家; *zhūzǐ bǎijiā*), dochovalo jen relativně malé množství informací. Důvodem je především tragická událost „pálení knih a pohřbívání učenců“ (焚書坑儒 *fěnsū kēngrú*) v l. 213 –206 př.n.l. Zprávy se nám zachovaly především o šesti tzv. klasických školách:

- taoismus (道家; *dàojiā*; škola cesty)
- mohismus (墨家; *mòjiā*; škola Modiho)
- konfucianismus (儒家; *rújiā*; škola učenců)
- legismus (法家; *fǎjiā*; škola práva)
- škola yin-yang (陰陽家 *yīnyángjiā*)
- škola jmen (名家; *míngjiā*)

⁸ Srv. recenze např. Raz (2005), Vaitkevičius (2006), Littlejohn (2007).

⁹ Kirklandova kniha je rozdělena do pěti kapitol: (1) Porozumnění taoismu, (2) Klasické dědictví, (3) Průběh taoistické tradice, (4) Socio-politický matrix Taoismu, (5) Kultivovaný život. V této práci čerpám především z prvních dvou kapitol, zdaleka tedy nevyčerpám celé bohatství Kirklandovy knihy.

¹⁰ Za klasické období čínského starověku se považuje Období Jara a Podzimu (722–481 př. n. l.) a především Období Válčících států (475–221 př. n.l.). Toto období skončilo poražením jižního státu Chu císařem Qin r. 221 př.n.l., čímž došlo ke sjednocení celé Číny.

Podle Kirklanda je ovšem toto dělení výsledkem nepříliš zdařilé zpětné projekce hanských historiografů (206 př.n.l. –221 n.l.). Rozdělení neodráží téměř žádná historická, kulturní, politická a ekonomická fakta klasického období. Podle Kirklanda např. neexistoval „klasický taoismus“ jakožto sociální entita či koherentní systém idejí a hodnot. Konfucianismus byl v klasickém období taktéž representován různými nesourodými autory a není pravda, že by v klasickém období existovalo nějaké povědomí o „konfuciánské“ vs. „taoistické“ identitě. Řada prvků, které jsou v současnosti automaticky spojovány s taoismem, např. kultivace *qi* (氣 *qi*) jsou zásadním tématem pro „konfuciána“ Mencia (孟子 *mèngzǐ*) a naopak chybí u údajného „spoluzakladatele taoismu“ Zhuangziho.

Lze tedy vůbec mluvit o starověkých kořenech taoismu? Ano: taoisté totiž zdědili ze starověku řadu idejí, způsobů jednání, praktik, interpretativních metod, atd., které sice ve starověku samém jakožto taoistické identifikovány nebyly, ale pozdější taoisté je přejali. Kromě textů Laoziho, Zhuangziho a jiných, které dnes považujeme za taoistické, se také jedná o řadu textů a idejí které dnes považujeme za netaoistické. Až pouze postupem času se vše slilo do jedné taoistické tradice. Mezi základní Kirklandovy axiomy pak patří tvrzení, že identifikovatelně taoistická tradice se konstitovala až se vznikem taoistického kánonu Daozang (道藏 *dào zàng*). Podívejme se tedy nejprve ve stručnosti na vznik a strukturu Daozangu.

První verzi Daozangu připravil Lu Xiujing (陸修靜 *lùxiūjìng*) v r. 471 n.l. Lu, inspirován dělením buddhistického kánonu do tří košíků (Tripitaka), rozdělil taoistické spisy do tří „jeskyní“:

1. Jeskyně opravdovosti (洞真 *dòngzhēn*)
2. Jeskyně tajemství (洞玄 *dòngxuán*)
3. Jeskyně ducha (洞神 *dòngshén*)

První jeskyně se týká meditace, druhá rituálu, třetí exorcismu. Každá jeskyně je rozdělena na 12 kapitol či spíše sekcí, protože i v rámci kapitol se nachází řada dalších spisů.¹¹ Důležité je, že to bylo až o něco později (v další verzi *Daozangu*), kdy byly přidány následující čtyři dodatky:

1. Velké tajemství 太玄 (*tàixuán*): týká především vnitřní alchymie; nejprve zde byly umístěny i texty Laoziho, Zhuangziho a Lie Ziho (列子 *lièzǐ*; autenticita sporná), později ovšem byly tyto texty přemístěny do Jeskyně opravdovosti.
2. Velký mír (太平 *tàipíng*): tato sekce se týká především kouzel a rituálů;
3. Velká čistota (太清 *tàiqīng*): tato sekce obsahuje řadu „netaoistických autorů“ jako je Modi, Xunzi (荀子 *xúnzǐ*, 312–230 př.n.l.), atd.
4. Pravá jednota (正一 *zhèngyī* či 正乙 *zhèngyǐ*): tato sekce se týká liturgie a kouzel sekty Nebeských mistrů.

¹¹ Kapitoly: (1) hlavní texty 本文 (*běnwén*), (2) amulety 神符 (*shénfú*), (3) komentáře 玉訣 (*yùjué*), (4) diagramy a ilustrace 靈圖 (*língtú*), (5) historie a genealogie 譜錄 (*pǔlù*), (6) příkazy 戒律 (*jièlǜ*), (7) ceremonie 威儀 (*wēiyí*), (8) rituály 方法 (*fāngfǎ*), (9) praktiky 衆術 (*zhòngshù*), (10) biografie 記傳 (*jìzhuàn*), (11) hymny 讚頌 (*zànsòng*), (12) paměťhodnosti 表奏 (*biǎozòu*).

Taoistický kánon byl několikrát doplňován, jeho hlavní verze pochází z let 1436–1449 v období dynastie Ming a obsahuje asi 1400 spisů. Jedná se o dílo nesmírné komplexity. Lu a pozdější editoři taoistického kánonu formovali kánon podle zcela opačných kritérií, než byl formován např. kánon křesťanský. Zatímco křesťané vyloučili z kánonu veškeré spisy, které by mohly obsahovat nějakou myšlenku s křesťanstvím neslučitelnou, taoisté naopak zařadili vše, co mohlo obsahovat byť jen stopu něčeho pro taoismus užitečného. Proto nalezneme v taoistickém kánonu i spisy konfuciánské, mohistické, legistické, atd. Kirkland toto inklusivní pojetí nazývá *omnidoxie* (v kontrastu s exklusivní *orthodoxií*).

Daozang je tedy podle Kirklanda základním kritériem toho, co je a co není taoismus. Protože obsahuje nejen řadu spisů z klasické doby, které dnes považujeme za taoistické, ale i ty, které považujeme za netaoistické, podívejme se nejprve na netaoistické kořeny taoistické tradice a později na kořeny „taoistické“.

1. Mohismus

Mohisté jako jediní vytvořili v klasickém období soudržnou sociální organizaci. O zakladateli mohismu, Modim (墨翟; *mòdí*, asi 470-400), nevíme téměř nic, kromě toho, že podobně jako Konfucius pocházel ze státu Lu. Na rozdíl od Konfucia ovšem pohrdal aristokracií, z čehož usuzujeme na jeho neurozený původ. Modi věřil, že správná společnost je vedena mudrci, kteří *činí* dobro (spíše než že by jen *byli* dobří). Modi si představoval správnou společnost prakticky a rovnostářsky: všichni mají co jíst, jsou v bezpečí, a mají kde bydlet. Ústředním pojmem Modiho politické filosofie je rovná péče (兼愛 *jiān ài*). Modiho organizace byla velmi hierarchická a autoritářská, v jejím rámci se členové zříkali vlastních vztahů a jen slepě poslouchali. Modi sice hovořil o Nebi (天 *tiān*), ale jeho postoj k náboženství byl cynický – šlo mu jen o to, aby přesvědčil obyčejné lidi, aby jednali podle jeho zásad. Mohismus tedy neopouštěl prostor k žádnému osobnímu vztahu k Transcendentu, jeho hodnoty spočívaly v pouhém uspokojení základních fyzických potřeb. Mohismus jakožto sociokulturní fenomén zanikl v 2. stol. př. n.l., ovšem jeho vliv přetrval:

- konfuciáni – nebo specifitěji Mencius - se vůči mohismu profilovali;
- legisté převzali mohistické autoritářství;
- taoistická sekta Nebeských Mistrů (天師 *tiān shī*) z 2. stol. převzala svou nábožensko-politickou organizaci pravděpodobně od mohistů;¹²

Mohisté jsou pro další výzkum čínské filosofie zásadně důležití i kvůli svým komplexním logickým, sémantickým a epistemologickým teoriím, které byly adekvátně analyzovány až na konci sedmdesátých let minulého století.¹³

¹² Přesněji řečeno, Kirkland tuto sektu, založená Zhang Daolingem (張道陵; *zhāng dàolíng*; 34–156 n.l.) za taoistickou ještě nepovažuje, protože vznikla několik století před formací Daozangu. I kdyby měl Kirkland pravdu, pro pozdější taoisty hraji Nebeští Mistrů a jejich organizace ústřední roli.

¹³ Především díky studii A. C. Grahama (1978/2003). Třebaže stereotypické kontrastování čínského myšlení, které je prý esenciálně anti-logické a iracionální, a západního myšlení, které je prý převážně logické a racionální, bylo již před Grahamem mnohými odmítáno, až Graham podal jasný důkaz o komplexitě čínské logiky. Význam Grahamova převratného objevu pro čínské starověké myšlení obecně a pro taoismus obzvláště, je ovšem nadále předmětem kontroverzí. Podle Grahama samotného je mohistická logika anomálií. Hansen (1992) naopak usiluje o jednotné strukturální vysvětlení daoismu a ostatních starověkých čínských myšlenkových směrů právě skrze Grahamův objev. K tematice komparací mezi čínským a západním myšlením viz např. Jiang (1992; čínský objev principu sporu), Wong (2001/2009; obsáhlé obecné pojednání), Yu (1998; komparace pojmů ctnosti), či Wolf (2005; úvodní zamyšlení).

2. Konfucianismus

Konfucianismus je v běžném pojetí považován za humanistický systém založený na Konfuciově učení (孔夫子, *kǒngfūzǐ*, 551–479 př. n.l.). Jedná se prý o víceméně sekulárně-agnostický myšlenkový směr, který se zabývá téměř výlučně jen politickou a sociální harmonií. Vzhledem k tomuto čistě eticko-sociálně-politickému zaměření se prý taoismus se svou orientací mysticko-meditační profiloval v opozici vůči němu. Třebaže konfucianismus není ve skutečnosti jednotným náboženstvím či filosofií, ale jen jakousi „rodinou“ volně spolu souvisejících systémů, lze říci v obecnosti toto:

- Konfuciánství není sekulárním ale teistickým humanismem. Konfucius hovoří o 天 (*tiān*), což z kontextu znamená spíše „Bůh“ než neosobní „Nebesa“. Konfucianismus také zahrnuje více než dvoutisíciletou liturgickou tradici, v níž je Konfucius ctěn jako božská bytost.¹⁴
- Konfuciánci po staletí praktikovali nejrůznější meditační techniky podobné taoistickým meditačním technikám či budhistickému zenu (禪 *chán*).
- Taoismus nevznikl jako reakce vůči konfuciánství, ale v symbióze s ním: nejstarší nálezy Dao De Jingu z Guodianu neobsahují žádnou kritiku konfuciánství; „klasičtí taoisté“ s konfuciány sdíleli úsilí o sebekultivaci a oba myšlenkové proudy shodně vyzývali k „následování Dao“.¹⁵

V čem je tedy rozdíl mezi konfuciánstvím a taoismem? Zatímco konfuciánci hledí na svět především skrze principy socio-politické, taoisté apelují na principy hlubší. Podle taoistů lze transformace vlastní osobnosti (příp. společnosti) dosáhnout jen na základě našeho napojení na tyto hlubší principy.¹⁶

3. Legismus

Legismus, filosofický směr obdivovaný Mao Zedongem (毛泽东 *máo zédōng*, 1893–1976) a známý svým důrazem na přísné tresty, by se na první pohled zdál naprosto protikladný taoismu. Přesto je to samotný Han Fei (韩非 *hán fēi*; 280–233 př.n.l.), zakladatel legismu, kdo zná a komentuje myšlenky z Dao De Jingu a užívá termínů jako je 道 (ve smyslu *metoda vlády*) či 無為 (*wúwéi*; ve smyslu *nezasahování panovníka do činnosti vlády*). Han Feiovo dílo (podobně jako dílo Modiho) bylo později přidáno do taoistického kánonu Daozang, což ukazuje na jeho význam pro taoistickou tradici.

¹⁴ V chrámech v Qufu a jiných čínských městech zpívají kněží hymny na Konfucia jakožto božskou bytost, která „existovala dříve nežli slunce a měsíc.“ Konfuciánští intelektuálové tato a jiná zajímavá fakta o konfucianismu před Západňany tajili (patrně z obav, že se nebudou zdát dostatečně pokrokoví) a trvali na tom, že konfuciánství je jen humanistický hodnotový systém. Tato fakta by mohla vrhnout nové světlo i na tzv. spor o rity (1645–1742), kde hlavní spornou otázkou byla právě podstata konfucianismu a jeho integrovatelnosti do katolické liturgie.

¹⁵ Běžná představa, že taoisté jsou tvrdí krtikové konfucianismu, viz např. standardní antologie textů čínské filosofie, Wing-tsit Chan (1963: 136 ff.).

¹⁶ Standardně se tyto principy chápou jako ontologické, ovšem R. Fellner rozvíjí přesvědčivou alternativní interpretaci, podle níž se jedná o principy antropologicko-existenciální, viz Fellner (2007), (2008), (2009). Konsensus nicméně panuje v tom, že v taoismu jde o principy hlubší než pouze socio-politické. Pokud by podstata taoismu opravdu spočívala v harmonické „biospirituální“ kultivaci vlastního života v napojení na hlubší principy lidské přirozenosti a stvořeného světa, pak by bylo možné mluvit i o „anonymních taoístech“ mimo vlastní historický taoismus (kandidátem by mohla být např. Hildegarda z Bingen, 1098–1179).

4. Yijing, yin/yang a pět činitelů

Součástí taoistické tradice, tak jak je shrnuta v Daozangu, je také jedna z nejproslulejších čínských knih, Yijing (易經 *yìjīng*). Yijing usiluje o intelektuální náhled budoucnosti na základě (domnělého) pochopení procesů, které ve světě probíhají. Tento přístup pravděpodobně vzešel z aristokracie, protože na rozdíl od plebejsko-šamanské tradice se v něm nevyskytovaly žádné tance, uzdravování, trans, apod.

S taoismem je dnes neodlučně spojované také yin-yangové myšlení, jehož původ není znám. Idea komplementárních sil yin-yang se postupně spojila s tradicí, která změny v realitě vysvětluje pomocí pěti činitelů (五行; *wǔxíng*), tj. dřeva (木 *mù*), ohně (火 *huǒ*), země (土 *tǔ*), kovu (金 *jīn*) a vody (水 *shuǐ*). Taoismus tuto syntézu yin-yangové a pěti-činitelové tradice převzal.

D. Starověké „taoistické kořeny“ taoismu

Taoismus ovšem také čerpá či naopak (překvapivě) nečerpá z různých klasických textů označovaných hanskými historiky jako taoistické. Podíváme se nejprve na text Zhuangziho, poté se podíváme na pozoruhodný, byť polozapomenutý text Neiye a nakonec si shrneme Kirklandovu hypotézu o vzniku Dao De Jingu.

1. Zhuangzi

Podle běžně rozšířených představ je po Laozim druhým nejvýznamnějším „klasickým taoistou“ Zhuangzi a jeho text.¹⁷ V tomto textu (v jeho nejstarší, autentické vrstvě) ovšem nenajdeme téměř nic, co by připomínalo Dao De Jing. Naopak v něm nalezneme celou řadu věcí, které jsou s Dao De Jingem v rozporu. Zhuangzi např.

- nepoukazuje na žádné biospirituální praktiky (na rozdíl od „konfuciána“ Menzia);
- nikde nemluví o „nekonání“ (無為 *wúwéi*);
- neobsahuje žádné mateřské či femininní téma;
- nepředkládá ideál vládců;
- nepředkládá sebe-kultivační program

Zhuangzi má výrazně noeticko-skeptickou orientaci a po staletí byl čten spíš jako provokace než jako návod k čemukoli. Jako takový se naprosto míjí se zájmy a tématy Dao De Jingu a jeho společná klasifikace do jedné „taoistické školy“ je těžce obhájitelná (na toto upozornil již Fung Yu-Lan 1937/1952: 172–175).

2. Neiye

Neiye (內業 *nèiyè*) je drobný spisek o pouhých 1600 znacích. Asi od druhého století př. n. l. víceméně upadl v zapomnění. Je sice obsažen v Daozangu, ovšem málokdo mu věnoval až do nedávna pozornost. Kde Neiye vznikl není jasné. Podle některých pochází z

¹⁷ Text je připisován Zhuangzimu. Ve skutečnosti je (podle Kirklanda) třeba říci, že autorem textu Zhuangzi je jeho „komentátor“ Guo Xiang (郭象 *guōxiàng*, z. 312 n. l.). Guo Xiang sice použil nějaký starý klasický text, ovšem výsledná podoba textu, který dnes označujeme jako Zhuangzi, je jeho prací.

okruhu kolem Jixia akademie (viz dále) v severním státě Qi, podle jiných spisů z jižního státu Chu, podle jiných jsou jeho původci lidé z Chu, kteří přišli do severního Qi. Pravděpodobná doba vzniku je 350–300 př. n. l., tj. je starší než standardní podoba Dao De Jingu tak jak je známe.

Když nahlédneme do Neiye, jsme udiveni tím, že jeho návaznost na pozdější taoismus je daleko výraznější než u Dao De Jingu a Zhuangziho. Podle Kirklanda je pravděpodobné, že Neiye ovlivnil vznik Dao De Jingu. Náplní Neiye jsou spíše nesystematické rady o tom, jak pěstovat „to, co je uvnitř“. Na rozdíl od Zhuangziho s jeho noetickými zájmy a Laoziho s jeho otevřeností morálním a politickým aspektům reality, se Neiye zabývá výlučně „biospirituální kultivací“. Neiye vyjadřuje holistické pojetí světa, v němž vše živé, včetně hvězd a duchů, je spojeno životní silou. Tento holismus je dodnes přítomný ve všech směrech taoismu. Mudrc se musí na tuto sílu napojit, přičemž schopnost, kterou se na tuto sílu napájí se nazývá *dé* (德). Neiye, narozdíl od Dao De Jingu, jasně poukazuje na to, že 德 je třeba dnes a denně cvičit. Mudrc je v Neiye popsán jako „plný ducha“ a „celistvý v myslí/srdci a těle“. Taoistický život nespočívá podle Neiye ve 無為, ale v sebedisciplíně, denním cvičení, řádu těla i myslí. Tak jako guodianská verze Dao De Jingu je i Neiye prosto veškerých náznaků kritiky konfucianství. Ve shodě s Menciem učí Neiye že:

- (a) člověk se rodí jako dobrý, s čistou myslí/srdcem
- (b) naše mysl/srdce se zatemnila díky (špatným) myšlenkám a emocím
- (c) návrat k původní čistotě vede k přirozené harmonii

Podle Kirklanda je zřejmé, že tvůrci Neiye a Mencius byli v kontaktu. Neiye je podle něho pravděpodobně starší než Dao De Jing a lze je (anachronicky) považovat za „nejranější taoistické učení“.¹⁸

3. Laozi a Dao De Jing

Konečně se dostáváme k našemu ústřednímu tématu: Kirklandově pojetí Laoziho a Dao De Jingu. Laozi a jeho apoteóza podle Kirklanda předchází konstituci vlastního náboženského taoismu.¹⁹ Tato apoteóza neměla kořeny v lidové zbožnosti – jak se často uvádí – ale na hanském dvoře. Pán Lao byl po staletí především bůh vládců Číny, což prokazuje nesmyslnost dojmu, že Číně vždy vládli konfuciáni. Je totiž dost dobře možné, že taoisté si naopak „půjčili“ Pána Lao od čínských císařů. Text Dao De Jingu je pak podle Kirklanda zcela jistě výsledkem komplexního redakčního procesu, nikoli prací jednotlivce. Evidence je následující:

- Byly nalezeny dvě „před-standardní“ redakce v Mawangdui (MWD) a neuspořádané bambusové zlomky v Guodianu (GD).²⁰

¹⁸ Samozřejmě i v Neiye je jedním z ústředních pojmů 道 “To, co dává život všem věcem a vede je k dokonalosti, se nazývá 道” Znak 道 se vyskytuje v Neiye 20x - více než 氣 (17x) anebo 神 (7x). Pouze mysl/srdce (心 xīn) se v Neiye vyskytuje vícekrát (25x). 氣 je v Neiye chápáno jako mocná všudypřítomná životní energie. Je základem zdraví, vitality a vyrovnanosti. Kirkland je poněkud překvapen tím, že znak 道 má v Neiye neobvyklý význam – něco jako „zdravé energie, které má člověk kultivovat“ (*healthful energies that the practitioner is working to cultivate*). V Neiye se nikde neobjevuje idea (kterou standardní interpreté spatřují v Dao De Jingu), že by 道 byla nějaká neměnná síla v procesu změn, kterou je třeba se nechat unášet. Je pozoruhodné, že pojetí 道 v Neiye je bližší Fellnerově alternativní interpretaci 道 jakožto *vize* (Fellner 2007).

¹⁹ Ať už jsou její počátky v 2. stol. n. l. u Zhang Daolinga či v 5. stol. n. l. u Lu Xiujinga.

²⁰ Hroby v Mawangdui (馬王堆 *mǎwángduī*) byly odkryty v l. 1972–74. Nachází se v dnešní provincii Hunan a jsou datovány mezi l. 186–168 př.n.l.). Dao De Jing (v obráceném pořadí tedy jako De Dao Jing) se dochoval na hedvábí jako jeden z mnoha jiných textů. Hrob v Guodian (郭店 *guōdiàn*) byl odkryt v r. 1993 v dnešní provincii Hubei. V hrobě se našlo 804 bambusových tyčinek z nichž některé obsahují části Dao De Jingu.

- Sima Qian (司馬遷 *sīmǎqiān*; asi 145–86 př.n.l.), první autor zmiňující Laoziho, zaznamenal o něm dvě či tři protirečící si zprávy.²¹
- Na rozdíl od Konfuciových Hovorů, který implikuje existenci Konfucia, Dao De Jing nikde nepředpokládá existenci jakéhosi Laoziho (nikde není text uveden slovy 子曰 *zǐyūē*).
- V Dao De Jingu lze identifikovat zřetelně odlišné autorské styly.

Genezi Dao De Jingu si Kirkland představuje jako postupné „nabalování“ textů různorodé provenience:

1. GD 1: pradávňé výroky Chu-ských mudrců - před r. 300 př. n.l. (proto idea „starých mistrů“);
2. GD2: biospirituální učení o kultivaci neviditelné síly (氣) - pravděpodobně severní stát Qi kolem r. 300 (analogické učení Neiyé);
3. GD 3: politicko-sociální dimenze - redakce v akademii Jixia (asi Huan Yuan, viz níže) po r. 300;
4. MWD 1: mateřská-femininní tradice (první osoba, introspektivní) – neznámý původ;
5. MWD 2: finalizovaná redakce v Chu;²²
6. Po MWD či paralelně s ním byl text upravován za Hanů (výměna tabuizovaných znaků apod.).²³

Pro pochopení vzniku Dao De Jingu a obecně veškerého starověkého čínského myšlení považuje Kirkland za klíčovou Akademii Jixia (稷下學宮 *jìxià xuégōng*). Tuto akademii vybudoval koncem 4. století př. n. l. král Xuan ve městě Linzi, hlavního města státu Qi (dnes Shandong). Král povolal ze všech končin Číny nejlepší myslitele, poskytl jim prostor a stravu a jejich jedinou povinností bylo přemýšlet, debatovat a psát o životě. Akademie fungovala asi 60 let, mezi prvními z 26 myslitelů Akademie byli Mencius, Xunzi (荀子 *xúnzǐ*; 312–230), yin-yang theoretik Zou Yan (鄒衍 *zōuyǎn*; 305-240 př.n.l.), a řada myslitelů, kteří „zkoumali 道 a 德“. Mezi nimi byl i jakýsi Huan Yuan (環淵 *huányuān*) o němž víme pouze to, že jeho dílo se skládalo ze dvou částí. Kirkland přichází s originální hypotézou, že je to právě on, kdo by mohl být hlavním redaktorem Dao De Jingu – veškeré okolnosti tomu nasvědčují: jeho dílo má dvě části a zabýval se 道 a 德.

Kirkland dále tvrdí, že Dao De Jing a Zhuangzi hrál v myšlení a životě taoistů (s výjimkami) relativně okrajovou roli. Taoisté sice byli těmito díly inspirováni a projevovali jim úctu, ale svůj konkrétní život na těchto spisech nezakládali. Dao De Jing dokonce nebyl zařazen ani do první verze Daozangu. Z teze, že Dao De Jing je výsledkem komplexního redakčního procesu vyvozuje Kirkland závěr, že se jedná o pouhou sbírku moudrostí, bez nějaké hlubší vnitřní návaznosti (tuto tezi hájil již např. Lau 1963).

²¹ Fung Yu-lan (1937/1952: 170–172) vysvětluje Simovo zmatení tím, že historická osoba Li Er (李耳 *lǐěr*) se kvůli skrytosti zaštitil autoritou mytického Lao Dana (老聃 *lǎodān*). Viz také Král (2005: 125–129)

²² Význam chuské tradice je taktéž uznáván již přinejmenším od Fung Yu-lana (1937/1952: 175–176).

²³ Tento text pak komentovali a pravděpodobně editovali další autoři, z nichž nejnámější jsou Heshang Gong (河上公 *héshàngōng*; údajně 202–157 př.n.l.) a Wang Bi (王弼 *wángbì*; 226–249 n.l.). Současný standardní text Dao De Jingu je tradičně označován za „wangbiovský“, třebaže se ukázalo, že sám Wang Bi komentoval textovou verzi jinou, nám nedochovanou (Boltz 1985).

E. Závěr

Kirkland výborným způsobem shrnuje historicko-kritické pojetí taoismu, které, zdá se, je přijímáno řadou současných amerických odborníků na taoismus. Kromě mnoha nesmírně zajímavých jednotlivostí Kirkland hájí několik silných „globálních“ tezí:

1. Laozi je zcela fiktivní osoba, „vypůjčená“ taoisty od císařského dvora.
2. Dao De Jing je výsledkem komplexního redakčního procesu.
3. Dao De Jing je hromada moudrostí, nikoli dílo jednotné vize.
4. Taoismus jakožto identifikovatelné hnutí vznikl až v 5. stol. n.l.

Podle Kirklandova pojetí by tedy Laozi nebyl taoistou, protože i jen jako fiktivní osoba má jen málo společného s textem Dao De Jingu a navíc taoismus ve vlastním smyslu slova vznikl až mnoho set let po vzniku Dao De Jingu. Navíc není Dao De Jing pro taoismus nijak zvlášť důležitým textem. Co říci k tomuto pojetí?

1. Pravděpodobná neexistence Laoziho je daná tím, že nemáme k dispozici žádnou přesvědčivou evidenci o jeho existenci, která by byla starší než je pozdější, rozporuplná, zpráva Sima Qiana. Podle některých autorů (Čarnogurská 2009) je sice Laozi nezávisle doložen např. textem Wenzí (文子), ovšem tento text je dochovaný ve vícero verzích a je otázkou, zda evidence ve prospěch Laoziho je přítomna právě ve verzi před-Qinské.²⁴ Nicméně, i kdyby nebyl Laozi historickou osobou jakožto Laozi, i sám Kirkland uznává historickou existenci jednoho hlavního redaktora, totiž Huan Yuana. Pokud tomu tak je, byl by to on, kdo odpovídá určité deskripci, kterou si běžně spojujeme s vlastním jménem ‘Laozi’. Samotný fakt, že toto jméno bylo přejato od čínského císařského dvora, snad není podstatný.

2 a 3. Třebaže je nanejvýš pravděpodobné, že má Kirkland pravdu ohledně komplexního redakčního procesu Dao De Jingu, nevyplývá z toho ještě, že se jedná o pouhou nekonzistentní hromadu moudrostí. Mnoho překladatelů a vykladatelů Dao De Jingu sice nebylo schopno nalézt jednotnou myšlenkovou vizi v pozadí tohoto textu, to ovšem ještě neznamená, že tam není. R. Fellner publikoval již několik studií k jednotlivým kapitolám Dao De Jingu (2007) (2008) (2009), jež naopak pozoruhodnou myšlenkovou integritu díla velmi dobře dokládají.²⁵ Kromě hypotézy o hermeneutické jednotě díla se Fellner drží několika dalších principů, které jsou ostatními interprety Dao De Jingu většinou opomíjeny:

- (a) důsledná etymologizace znaků: (co je v daném znaku ve skutečnosti nakresleno?);
- (b) komparace s texty Mawangdui a Guodian;
- (c) konkretizace: čínská slova lze sice překládat nejrůznějšími abstraktními termíny, ovšem jejich primární význam je velmi konkrétní a názorný.

²⁴ To je důležité, protože Qin provedl velkou "kulturní revoluci" v podobě "pálení knih a pohřbívání učenců", tj. velká část našich představ o čínském starověku je zpětná rekonstrukce. Část dnešního textu Wenzí je možná před-Qinská, ale je to zrovna ta část o Laozim?

²⁵ Otázkou ovšem je, do jaké míry byla hermeneutická integrita Dao De Jingu někým dohlédnuta (např. Huan Yuanem; Wang Biho redakční úpravy se podle Fellnera ukazují jako destruktivní). Mnozí umělci totiž často jakousi „šťastnou náhodou“ vytvoří dílo, jehož jednota a myšlenkový náboj jakoby přesahoval schopnosti a záměry tvůrců samých.

4. Kirkland důsledně trvá na tom, že taoistický kánon (*Daozang*) je nejlepší vymezení toho, co je a co není taoismus. Podle tohoto kritéria nám potom vyjde, že taoismus vznikl až v 5. stol. n.l. za Lu Xiujinga a nikoli za Zhang Daolingu v 2. stol. n.l. či dokonce v době klasické. Na druhou stranu je ale historickým faktem, že nějaká organizovaná sekta Nebeských mistrů existovala již v 2. stol. n.l. a jestliže nebylo jejich učení dáno do první verze taoistického kánonu - tak jako tam nebyl dán Dao De Jing - co to znamená? Kirkland bere Daozang za bernou minci a dochází k závěru, že Nebeští mistři nebyli taoisté a Dao De Jing nebyl pro taoismus ústředním textem. Nelze ale spíše naopak zpochybnit autoritu první verze Daozangu? Navíc, proč by nebylo možné hovořit o "prototaoistickém sebevědomí" jdoucím daleko dále než k 5. stol. n.l.? Je sice pravda, že hanské rozdělení klasického období čínské filosofie je nesprávné, protože, jak jsme již řekli, např. „konfucian“ Mencius má daleko blíže k Laozimu, než má Laozi k „taoistovi“ Zhuangzimu, ovšem to neznamená, že se nějaká „taoistická identita“ neformovala již daleko dříve než v 5. stol. n.l. (viz Král 2005: 133 násl.).

Přes výhrady, které zde vyjadřuji ke Kirklandově pojetí taoismu, považuji jeho knihu za zásadní výzvu, se kterou by se měl každý hlubší zájemce o taoismus vyrovnat. Zde by snad někdo mohl namítnout, že taoismu nelze racionálním způsobem porozumět a proto jsou snahy badatelů o jeho pochopení zbytečné. Na to bychom mohli říci, že taoismu možná nikdy plně neporozumíme (vzpomeňme na úvodní řádek kap. 1), to ovšem neznamená, že bychom na jeho porozumnění měli rezignovat (vzpomeňme na závěrečný řádek kap. 1).

POSTSCRIPTUM:

Kirklandovy hypotézy na Sympoziu *Nové otázky nad Starým Mistrem* ve Sv. Janu p. Skalou (23. 6. 2010) vyvolaly silné reakce, mj. od Dr. Olgy Lomové, Dr. Mariny Čarnogurské a Mgr. Jana Berana. Tyto podněty mohou posloužit jako východisko k dalšímu promyšlení Kirklandova pojetí:

- (1): Historicitu Laoziho se zdá být ne zcela fiktivní, protože (a) Wenzí, a to i ve své staré verzi, zmiňuje Laoziho (Čarnogurská), (b) Sima Qian, byť si byl nejistý ohledně detailů, historicitu Laoziho uznává (Lomová);
- (2 a 3): Dao De Jing se zdá být jednotným dílem předcházejícím Akademii Jixia, protože (a) Dao De Jing nese rukopis jedné ruky; jedná se o text ve staročínské literatuře zcela výjimečný (Lomová); (b) pokud by hlavním redaktorem byl Huan Yuan, jak Kirkland navrhuje, proč by se s ním nějak blíže nevyrovnával Xunzi, jeho kolega z Akademie Jixia? (Čarnogurská).
- (4): Taoistické hnutí má k Laozimu velmi volný vztah: (a) náboženští taoisté, kteří ve snaze konkurovat buddhistickému kánonu shromažďovali nejrůznější texty, se nijak o předchozí výklady Dao De Jingu nezajímali a svévolně si do tohoto textu vkládali své výklady (Beran).

Bibliografie

- Boltz, William G. (1985) „The Laozi Text that Wang Pi and Ho-shang Kung Never Saw“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 48: 493-501.
- Bondy, Egon (1977/1992) *Čínská filosofie*. Praha: Vokno.
- Čarnogurská, Marina (2009) *Lao c' a proces vzniku Tao Te t'ingu*. Bratislava: Veda (vydavateľstvo SAV).
- Fellner, Rostislav (2009) „Nový překlad Starého mistra: Tao te t'ing – kapitola 3,“ *Fragmenta Ioannea Collecta*, vol. X, p. 71–91.
- _____. (2008) „Nový překlad Starého mistra: Tao te t'ing – kapitola 2,“ *Fragmenta Ioannea Collecta*, vol. VIII, p. 131–167.
- _____. (2007) „Nový překlad Starého mistra: Tao te t'ing – kapitola 1,“ *Fragmenta Ioannea Collecta*, vol. VI, p. 103–138.
- Fung Yu-lan [冯友兰; fěngyǒulán] (1937/1952) *A History of Chinese Philosophy, vol 1. (The Period of the Philosophers)*. Z čín. přeložil Derk Bodde. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Graham, A. C. (1978/2003) *Later Mohist Logic, Ethics and Science*. Hong Kong: The Chinese University Press.
- Hansen, Chad (1992) *A Daoist Theory of Chinese Thought*. New York: Oxford University Press.
- Jaspers, Karl (1953/1996) *Úvod do filosofie: Dvanáct rozhlasových přednášek*. Praha: Oykomenh.
- Lau, D. C. (1963) *Lao Tzu Tao Te Ching*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Jiang, Xinyan (1992) „The law of non-contradiction and chinese philosophy“, *History and Philosophy of Logic* XIII (1), 1–14.
- Kirkland, Russell (2005) *Taoism: The Enduring Tradition*. Routledge.
- Král, Oldřich (2004) *Čínská filosofie: Pohled z dějin*. Lásenice: Maxima.
- Küng Hans a Ching, Julia (1988/1999) *Křesťanství a náboženství Číny*. Z něm. orig. *Christentum und Chinesische Religion*, přeložil Jiří Hoblík a Vladimír Liščák, Praha: Vyšehrad.
- Littlejohn, Ronnie (2007) „Review of Russell Kirkland. *Taoism: The Enduring Tradition*,“ *Philosophy East and West* 57 (3): 389–392 .
- Raz, Gil (2005) „Review of Russel Kirkland. *Taoism: The Enduring Tradition*,“ URL=<<http://www.daoiststudies.org/dao/content/taoism-enduring-tradition>>.
- Saso, Michael R. (1978/2000) *Taoist Master Chuan*. Eldorado Springs, CO: Sacred Mountain Press.
- Vaitkevičius, Julius ((2006) „Review of Russell Kirkland. *Taoism: The Enduring Tradition*,“ *Acta Orientalia Vilnensia* VII (1–2): 227–231.
- Wing-tsit Chan [陈荣捷] (1963) *A Source Book in Chinese Philosophy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Wong, David (2001/2009) „Comparative Philosophy: Chinese and Western“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2009/entries/comparphil-chiwes/>>.
- Wolf, Václav (2005) „Univerzalita filosofie a čínské myšlení“, *Distance: Revue pro kritické myšlení* IX (2).
- Wong, Ewa (1996/1997) *Taoismus*, z angl. orig. *The Shambhala Guide to Taoism* přeložil Viktor Faktor. Hodkovičky: Pragma.
- Yu, Jiyuan (1998) „Virtue: Confucius and Aristotle“ *Philosophy East and West* 48 (2):323-347.